

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Statsvetenskapliga Institutionen

Partiledarbytetts utveckling – En studie om stabilitet och responsivitet

2012-05-28

Uppsats i Statsvetenskap

VT 2012

Johan Axelsson

Handledare: Peter Esaiasson

Antal ord: 8800

Abstract

Allt mer ljus, från såväl medier som väljare, flyttas enligt många från det politiska partiet till den individuella partiledaren. Medierna anpassar den politiska bevakningen efter TV-mediet och väljaren orkar inte längre engagera sig i politiska partier och således går utvecklingen mot det presidentiella systemen där politiken framställs som en tävling mellan partiledarkandidater. Partiledaren bör med denna logik ha blivit en allt viktigare politisk spelare. Utifrån den utgångspunkten ämnar den här uppsatsen undersöka utvecklingen av fenomenet partiledarbyten i svensk politik sedan 1945. Uppsatsen är uppdelad i tre delar. Den första delen undersöker hur länge partiledare har suttit på sin post i snitt genom åren och relaterar detta till internationell forskning. Den andra delen undersöker hur responsiva svenska partier har varit gentemot negativa valresultat över tid. Den tredje och sista delen undersöker hur responsiva svenska partier har varit gentemot negativ opinion genom åren.

Undersökningarna visar att ämbetsperioden för svenska partiledare har blivit stadigt kortare och kortare sedan 1945, att responsiviteten gentemot valförluster var lägre under 1970- och 1980-talet än vad den är idag, samt att responsiviteten gentemot negativ opinion också är något högre idag än vad som var fallet på 1970- och 1980-talet.

Innehållsförteckning

1. Inledning	3-6
1.1 Syfte	6
1.2 Problemformulering	6
1.3 Frågeställningar	6
2 Tidigare forskning	7
2.1 Presidentialiseringsteorin	7
2.2 Personifieringsteorin	7-8
2.3 Partiledarens betydelse överdriven?	8-9
2.4 Partiledarens betydelse för partiet och valet	9-13
2.5 Valets betydelse för partiledaren	13
2.6 Opinionsmätningar i Sverige	13
2.7 Partiledarbyten	14-15
3. Metod	16
3.1 Tidsavgränsningar	17-18
3.2 Genomförande och kriterier för slutsatsdragning	18-20
3.3 Data	20-21
4. Resultat	22
4.1 Hur har längden på ämbetsperioderna för svenska partiledare utvecklats över tid?	22-24
4.1.2 Internationell jämförelse	24-25
4.2 Hur har responsivitet gentemot valförluster utvecklats över tid?	26-28
4.3 Hur har responsivitet gentemot negativ opinion utvecklats över tid?	28-30

5. Slutsatser	31
6. Referenser	32
6.1 Böcker	32
6.2 Artiklar	32
6.3 Rapporter	32
6.4 Elektroniska resurser	32-33
7. Appendix	34-37

1. Inledning

Sedan det svenska riksdagsvalet 2010 har inte mindre fyra av de åtta riksdagspartierna bytt partiledare. Ett parti, Socialdemokraterna, har inom mandatperioden bytt partiledare två gånger, då nytillträdde Håkan Juholt inte ens fick vara ett år på posten innan de bytte ut honom också. Hade Håkan Juholt fått avgå om hans ämbetsperiod hade varit på 50-talet istället för på 2010-talet? Hade Olof Palme fått sitta kvar på sin post efter hans tre raka inledande förlustval om han hade varit partiledare på 2000-talet? Frågorna kommer givetvis aldrig att få ett svar, men den här studien ämnar svara på hur fenomenet partiledarbyten har utvecklats över tid i svensk politik.

Det kan finnas en mängd förklaringar till att en partiledare får avgå. Partiledarens egna hälsa, maktkamper inom partiet eller en enskild partiledares inkompetens är alla rimliga enskilda förklaringar, men för att förklara den övergripande utvecklingen av fler partiledarbyten ligger det närmre till hands att rikta fokus mot partiledarrollen som sådan, snarare än enskilda partiledare. Enligt litteraturen på området verkar också synen på partiledarrollen ha förändrats genom åren. 2005 lanserade Pogunkte & Webb ”Presidentialiseringsteorin”. Teorin går ut på att fler och fler parlamentaristiska stater börjar anamma vad som är karaktäristiska drag för presidentiella system. Grundbulten i teorin är att partiledaren har fått en allt viktigare roll på bekostnad av partiet. Partiledaren ska alltså ha större möjligheter att själv fatta politiska beslut och föra partiet i den riktning han eller hon önskar än vad som förr än förr i parlamentariska system. Förtroendet för partiledaren är dock långt ifrån grundmurat i sten utan kräver framgång. Visar det sig att den väg partiledaren fört in partiet på inte genererar ett önskvärt valresultat tappar han eller hon snabbt stödet från partiet. Med andra ord kan moderna demokratiska partier sägas satsa mycket på ett kort – partiledarkortet (Pogunkte & Webb 2005 – 22).

Som ett resultat av att partiledaren blivit en allt viktigare politisk spelare bör också vikten av vem som innehar partiledarrollen ha ökat i betydelse. Och om mer och mer av partiets beslutsfattande och val av färdriktning ligger på partiledarens bord, så framstår tillsättningar och avsättningar av partiledare som ett av de viktigaste besluten som ett parti kan göra. Även om det är tämligen uppenbart att valresultat spelar in på när partier väljer att byta ledare, finns det luckor att fylla i forskningen om hur mycket valresultatet spelar in i partiledarbyten i svensk politik och hur denna utvecklingen sett ut över tid.

Samtidigt som partiledaren får mer och mer fokus på sig på bekostnad av partiet, verkar partierna blivit mer och mer måna om hur de ligger till i opinionen. Även om Vänsterpartiet och Miljöpartiet länge var skeptiska använder sig idag samtliga riksdagspartier av egna opinionsundersökningar i det interna politiska arbetet och omnämmandet av opinionsmätningar i riksdagen har ökat drastiskt (Holmberg i Peterson 2007 – 146-149). Det är således uppenbart att partierna bryr sig om opinionsmätningar, även då det inte är nära val. Huruvida partierna bryr sig tillräckligt mycket om negativ opinion för att byta partiledare, ämnar den här uppsatsen att undersöka vidare.

1.2. Syfte

Syftet är att undersöka hur ett ökat fokus på partiledaren på bekostnad av partiet inom politiken över tid har påverkat utvecklingen av hur länge partiledarna sitter på sin post samt på vilka grunder partiledare byts ut i Sverige mellan åren 1945-2012.

1.3. Problemformulering

Hur har utvecklingen av partiledarbyten, avseende längden på ämbetsperioderna samt på vilka grunder partierna byter partiledare, sett ut över tid i svensk politik?

1.4. Frågeställningar

Frågeställning 1: Hur har längden på ämbetsperioderna för svenska partiledare utvecklats över tid?

Frågeställning 2: Hur har responsivitet gentemot valförluster utvecklats över tid för svenska riksdagspartier?

Frågeställning 3: Hur har responsiviteten gentemot negativ opinion utvecklats över tid för svenska riksdagspartier?

2. Tidigare forskning

2.1. Presidentialiseringsteorin

2005 lanserade Pogunkte & Webb sin teori om att länder med parlamentarism i många aspekter börjar likna länder med presidentialism (Pogunkte & Webb 2005 – 5). De menar att presidentialisering innebär dels en utveckling mot ökade maktresurser och ökad autonomi för ledaren i partier och dels en valprocess som blir mer och mer personinriktad. De menar vidare att om presidentialiseringsteorin stämmer så skulle detta ge effekter på framförallt tre politiska plan:

- Politiska ledare, som avser såväl regeringschefer som partiledare, skulle få mer autonomi att själv avgöra politiska beslut. Partiet skulle låta partiledaren hållas, så länge han eller hon leverar bra valresultat.
- Politiska partier, vars effekter hänger tätt ihop med den politiska ledarens, som skulle få mer autonomi och makt på bekostnad av partiet. Partiorganisationen skulle uppleva en centralisering då mer och mer resurser skulle gå till partiledarens förfogande och mer och mer av dessa resurser skulle gå åt att öka dennes popularitet. Även i detta avsnitt påpekas dock partiledarens sårbarhet inför valförlust och författarna förväntar sig att politiska partier idag är mer benägna än förr att göra sig av med ledaren vid valförlust.
- Valetprocessen, som även den berör ett förflyttat fokus från parti till partiledare. Detta skifte av fokus till en mer personifierad valkampanj förväntas ske dels på initiativ från de politiska partierna själva och dels på initiativ från media. Slutligen förväntar sig författarna, om än i något försiktiga ordalag, att fokuset på partiledare också kommer att ge effekter på hur väljarna väljer att lägga sin röst (Pogunkte & Webb 2005 – 7-11).

2.2. Personifieringsteorin

En annan teori om hur den politiska arenan förändrats, som kan sägas gå hand i hand med presidentialiseringsteorin, är personifieringsteorin. Även denna teorins grundbult är att individuella politiska aktörer får mer ljus på sig på bekostnad av politiska partier.

Förespråkarna för denna trend menar att demokratiska system världen över upplever en

”fundamental förändring” mot en synsätt som sätter politiska ledare i fokus och att detta sker utan stora förändringar av de formella institutionella strukturerna (McAllister i Dalton & Klippmann 2007 – 571-572). Det finns många potentiella förklaringar till att en personifiering av politiken skulle ha uppstått, men framförallt två stora förändringar lyfts ofta fram som fundamentala för personifieringsteorin: TV:s genomslag och minskad partiloyalitet bland allmänheten (Blais i Aarts mfl. 2011 – 4, McAllister i Dalton & Klippmann 2007 – 578-583).

Att TV:s genomslag påverkade och förändrade hur politik bevakades är oomtvistad och logiskt. Den förklaringen som ligger närmast till hands är på vilket sätt TV förmedlar information: genom visuella bilder. För TV-mediet är det mer effektivt att låta ett bekant ansikte stå för informationsspridning av politik, snarare än att informationen sprids genom dokument eller något annat abstrakt. Att låta den individuella politiska aktören stå för en viss politik blir således en slags genväg för att sprida information, som blir mer bekvämt både för de som sprider informationen och de som tar del av den. Det har generellt inte funnits något motstånd från de politiska partierna gällande TV-mediets roll i personifieringen av politiken. Snarare passar det partierna väl att en populär ledare får stå i fokus för att sprida budskap genom visuella medier snarare än att exempelvis släppa pressreleaser (McAllister i Dalton & Klippmann 2007 – 579-580).

Den andra stora förändringen som brukar användas för att förklara personifieringen av politiken är minskad lojalitet för politiska partier. Människor upplever inte längre samma starka sociala, såsom klass eller religion, vilket har bidragit till större väljarfluktationer. Då väljare i högre utsträckning byter partipreferenser från val till val blir den politiska ledarens förmåga att locka till sig väljare än viktigare. Vidare menar man att den minskat valdeltagande samt en påstått ökad tendens att rösta i egenintresse ytterligare bidrar till att fokus flyttas till ledaren (McAllister i Dalton & Klippmann 2007 – 582-583).

2.3. Partiledarens roll överdriven?

Det råder dock delade meningar om betydelsen av den påstådda utvecklingen mot en mer personifierad eller presidentialiserad politik. Att bevakningen av politiken förändrats sedan tiden före TV och att personen sätts i fokus mer idag är de flesta överens om. Men att det förflyttade fokuset verkligen har resulterat i att människor generellt lägger större vikt vid partiledare, genom att göra politiska ställningstaganden, har blivit starkt ifrågasatt från många håll. Holmberg & Oscarsson (2011) menar att påståendet att partiledare skulle ha blivit mer

betydelsefulla och politiken mer personlig är ”en av vår tids mest populära myter” (Holmberg & Oscarsson i Aarts 2011 – 35). De medger visserligen att partiledarens popularitet samverkar med vilket parti väljare lägger sin röst på, men menar att detta samband till stor del är spuriöst och att partiledareffekten försvinner när man kontrollerar för andra variabler. Med andra ord är verkligheten snarare att väljare verkar tycka om partiledaren som företrädare deras favoritparti snarare än att de väljer favoritparti på grundval av vem som leder partiet. (Holmberg & Oscarsson i Aarts 2011 – 37) I Holmberg & Oscarssons egna undersökning om partiledareffekter, där de också kontrollerar för partipopularitet, finner de att ”partieffekter”, är mer avgörande än ”partiledareffekter” för hur väljare lägger sin röst. Och även om de även finner stöd för att även partiledareffekter har betydelse så menar de att det är kraftigt överdrivet att tala om en generell trend över hela världens demokratiska system. Istället menar de att utvecklingen ser väldigt olika ut beroende på vilket politiskt system man väljer att undersöka. I presidentiella stater, till exempel USA, är partiledareffekter mycket starka. Vem som är partiledare är till och med mer avgörande för hur väljarna röstar än vad parti är. I stater med pluralistiskt/majoritært valsystem, såsom Storbritannien, är partieffekter större än partiledareffekter, men partiledare är trots allt en avgörande faktor vid valsituationen. I stater som använder ett proportionellt valsystem, likt Sverige, visar det sig dock att partiledareffekter har betydligt mindre betydelse än partieffekter. Det betyder inte, enligt Holmberg & Oscarsson, att de inte existerar partiledareffekter i proportionella system, men att de” i de allra flesta fall är nästintill obetydliga” (Holmberg & Oscarsson i Aarts mfl -2011 – 47).

Även Lauri Karvonen är kritisk till partiledarens effekt vid valsituation efter att ha sammanställt forskning om partiledareffekter i introduktionskapitlet i boken ”the personalisation of politics”: ”Sammanfattningsvis måste man dra slutsatsen att partiledares personlighet inte är en av de avgörande faktorerna för valutgångar i parlamentariska demokratier” (Karvonen 2010 – 14).

2.4. Partiledarens betydelse för partiet och valet

Att partiledareffekter i valprocessen saknas eller är svåra att påvisa innebär dock inte per automatik att personifieringsteorin eller presidentialiseringsteorin bör avfärdas. Även om Pogunkte & Webb (2005) lyfter fram förändring i valprocessen som en logisk effekt av presidentialiseringsteorin, så är partiledareffekter bland väljare i valprocessen inte grundbulten i varken presidentialiseringsteorin eller personifieringsteorin. Teorierna handlar

framförallt om ett skifte i fokus från partier till individuella aktörer och mycket talar för att partierna själva och ledarskapet inom dem faktiskt har förändrats mycket över tid. I ”How Parties Organize” (1994), editerad av Richard Katz och Peter Mair, går ett antal författare igenom hur partiorganisationen förändrats i 14 västerländska demokratier. Sverige är med som landexempel i ett kapitel skrivet av Jon Pierre och Anders Widfeldt och de urskiljer fem trender i svenska partiers organisation:

Minskad betydelse av partimedlemskap - Sverige har traditionellt haft ett högt medlemsantal i partierna och medan de flesta andra västerländska demokratier upplevde en kraftig nedgång mellan 1960 och 1990, stod sig Sveriges medlemsantal i förhållande till röstberättigade invånare stabilt (Katz & Mair 1994 – 5). Dock menar Pierre & Widfeldt att de medlemmarna betyder mindre för partierna än vad de gjorde förr. Även om det enligt partiernas officiella stadgar oftast finns stora möjligheter att som enskild medlem påverka partiet, är dessa möjligheter i realiteten mycket små. Kanalerna mellan enskilda medlemmar och partiledningen är ofta mycket mer begränsade än vad som sägs formellt och det råder, enligt författarna, inga tvivel om att ledarskapet ”håller ett stadigt grepp om deras partier” (Pierre & Widfeldt i Katz & Mair 1994 – 341-342).

Centralisering av partiorganisationen - Formellt är kongressen, som representerar partiets alla medlemmar, det högsta beslutsfattande organet i partiorganisationen. Dessutom är det kongressen som väljer partiledaren och partiledaren är ansvarig inför kongressen. Det är en till synes decentraliserad bild av partiorganisationen men samtidigt har kongressens roll förändrats över tid. Ökade väljarfluktationer och den ökade mediebevakningen av politiska frågor lyfts fram som orsaker till att det har blivit den politiska ledningen som i realiteten fattar de kortsiktiga politiska besluten snarare än kongressen. Det är också den politiska ledningen som blir ansiktet utåt för dessa beslut i media, som under andra hälften av 1900-talet fokuserat sin bevakning allt mer på partiledningen (Pierre & Widfeldt i Katz & Mair 1994 – 343-344).

Centralisering av inflytande i beslutsfattande - Även denna aspekt berör partikongressen i stor utsträckning. Kring 1950- eller 1960-talet förändrades partiernas kongresser från att vara ett möte endast för partiet, till att bli ett massivt möte, där både media och icke-partimedlemmar är välkomna. Det pågår, enligt författarna en konflikt i om kongressen ska användas som ett möte där politiska beslut ska diskuteras och fattas eller om den ska ses som ett gyllene tillfälle att marknadsföra politik inför omvärlden. Enligt Pierre & Widfeldt (1994)

ligger det senare alternativet närmast verkligheten idag. Vidare finns det ett tydliga och ridiga regler för hur man lägger fram förslag till kongressen och formellt finns alla förutsättningar för ett decentraliserat beslutsfattande. I realiteten menar dock författarna att partiledningen får som de vill i nästan 100% av besluten (Pierre & Widfeldt i Katz & Mair 1994 – 344-345).

Ökade finansiella muskler för partierna - Tidigare utgjorde medlemsavgifter

(Socialdemokraterna, Vänsterpartiet och Centerpartiet) eller donationer (Moderaterna och Folkpartiet), stora delar av partiernas inkomster, men idag är partistödet och kanslistödet från staten samtliga partiers huvudinkomst. Stödet från staten är relaterat till hur många platser partiet besitter i riksdagen, vilket går i linje med ovanstående påstående att partimedlemskap blivit mindre viktigt. Det finns alltså fler ekonomiska incitament för partier att satsa för att vinna fler riksdagsplatser snarare än att få fler partimedlemmar, då det är riksdagsstolar som ger ökat partistöd och inte medlemmar (Pierre & Widfeldt i Katz & Mair 1994 – 348-349).

Ökad autonomi för de parlamentariska partierna - Författarna avser här att den delen av partiet som sitter i riksdagen har fått en ökad autonomi gentemot resten av

partiorganisationen. Att vara riksdagsledamot innebär enligt författarna att man delvis sitter på dubbla stolar. Dels ska man representera väljarna och hela den valprocess från vilken man fått sin legitimitet och dels ska man representera sin partiorganisation och partiets gräsrotter. I detta dilemma kan riksdagsledamöter att identifiera sig mer med andra partiers ledamöter som sitter i riksdagen, än med partiernas gräsrotter, utanför riksdagen. Hur tätt sammankopplade partiernas parlamentariska del är med partiorganisationen ser lite olika ut beroende på vilket parti man undersöker, men generellt menar författarna att den parlamentariska delen av partierna fått mer autonomi gentemot partiorganisationen och gräsrotterna (Pierre & Widfeldt i Katz & Mair 1994 – 348-349).

Åtminstone tre av de fem trender som Pierre & Widfeldt (1994) lyfter fram som gällande inom svenska partiorganisationer relaterar direkt till stora delar av personifieringsteorin.

Minskad betydelse av partimedlemskap, Centralisering av partiorganisationen,

Centralisering av inflytande i beslutsfattande är alla trender som är tätt sammankopplade till att den individuella ledaren har fått mer att säga till om på bekostnad av partiet. De relaterar även till hur partiledaren och inte partiet står i fokus när politiken presenteras; partiledaren verkar ha blivit ansiktet utåt för den politik som förs. Partiledarens nya roll, som ansiktet utåt för partiets politik och med ökad autonomi från partiet sida, stämmer också överens med presidentialiseringsteori. Enligt Pogunke & Webb är utvecklingen mot mer autonoma

partiledare påhejad av partierna själva, då de backar upp partiledaren. Stödet från partiet är dock starkt beroende av valframgångar och vid oönskat valresultat ”står ledaren kvar med få allierade”. Som en följd av att partiledaren åtnjuter mer autonomi från partiet med partiets goda vilja, men samtidigt är mer sårbar då valresultaten är oönskade drar Pogunkte & Webb slutsatsen att partier är mer benägna att göra sig av med partiledaren efter förlustval idag än tidigare (Pogunkte & Webb 2005 – 22).

Mycket av de generella trenderna inom politiken tyder alltså på att partiledaren har blivit mer betydelsefull. När ett antal intervjuade partimedlemmar från olika länder ombads förklara utvecklingen mot att partiledare sitter allt kortare på sin post, framhävde de det ökade fokuset på partiledarens betydelse för valresultaten. Fokuset på partiledarens betydelse för partiernas framgångar kom både från medierna och väljarna enligt de intervjuade (Cross & Blais 2012 – 94). Samtidigt ringer Holmberg & Oscarsson (2011) undersökningen om partiledareffekter, där de menar att partiledarens betydelse för hur väljarna röstar är ”en av vår tids populäraste myter” i bakhuvudet. Det verkar finnas en tydlig diskrepans mellan hur partiledarens betydelse för väljaren uppfattas. Medan de intervjuade partimedlemmarna verkar tillskriva partiledaren mycket stor betydelse för valresultatet menar Holmberg & Oscarsson (2011) att partiledareffekterna vid valsituationer är en myt och tillskriver partiet mer betydelse. Två plausibla förklaringar står att finna till denna diskrepans. Den första går att finna i att Holmberg & Oscarsson (2011) lägger in en brasklapp: Vissa partiledareffekter går att finna i politiska system som är pluralitära eller majoritära (likt de system som Cross & Blais undersöker). Vidare är partiledareffekterna större i länder som är politiskt polariserade (Holmberg & Oscarsson i Aarts 2011 – 50). Den första förklaringen är alltså även om ökade partiledareffekter som en global trend är en ”myt”, så kan de länder som just Cross & Blair undersökt uppvisa ökade partiledareffekter. Den andra plausibla förklaringen är att politiker och väljare helt enkelt uppfattar situationen annorlunda. Politikerna kan alltså tro att det har större betydelse för väljarna vem som är partiledare än vad det faktiskt verkar ha när man faktiskt undersöker fallet. Pogunkte & Webb försvarar sig själva emot den ifrågasatta bilden av partiledareffekter i stora delar av litteraturen, genom att framhäva den senare förklaringen. De menar att även om partiledareffekter är marginella så kan det räcka att partierna är av uppfattningen att ledarskapet är av ökad betydelse och att de som ett resultat av detta personifierar sina kampanjer. Personifiering och presidentialisering kan med andra ord ske vare sig det är av betydelse för väljaren eller inte (Pogunkte & Webb 2005 – 10-11).

2.5. Valets betydelse för partiledaren

Traditionellt har forskning om partiförändring tillskrivit valresultaten mycket stor betydelse för partiförändring. Vissa har till och menat att partier endast förändrats då valresultatet är negativt (Harmel m. fl 1995 – 3). Under senare delen av 1990-talet kom dock flera forskare att ifrågasätta denna teori som man ansåg var förenklad och man tillskrev partierna något mer möjligheter att själva förändras på grundval av interna skeenden inom partiet (Panebianco 1988 – 242, Harmel & Janda 1994 – 265, Cross & Blais 2012 – 39). Fokus för dessa forskare har dock varit att komplettera teorin om valresultatets betydelse snarare än att ersätta den och fortfarande skulle dock de flesta forskare skriva under på att valresultat är en viktig katalysator till partiförändring. Givet att byte av partiledare är en organisatorisk partiförändring stämmer detta väl överens med Pogunkte & Webbs beskrivning om att partiledaren är starkt beroende av bra valresultat för att få fortsatt förtroende (Pogunkte & Webb 2005 – 22).

Samtidigt menar man att partier, precis andra stora organisationer, generellt är konservativa i sin karaktär, i meningen att de ogärna förändrar sig själva såvida det inte anses nödvändigt (Harmel m.fl 1995 -1). En logisk följd av detta påstående är att det är ovanligt att partier själva söker sig till förändring, såsom att byta partiledare, så länge som partiet uppfyller sina huvudsakliga målsättningar.

2.6. Opinionsmätningar i Sverige

De första regelbundna opinionsmätningarna i Sverige gjordes av Svenska Gallupinstitutet som startades 1942 och opinionsmätningar fick tidigt utrymme i svenska medier. Dock har förtroendet användandet av opinionsmätningar gått i vågor sedan dess tillkomst och under 1950-talet användes de endast av partierna och nådde aldrig allmänheten (Holmberg i Peterson 2007 – 137). Det var först under slutet av 1960-talet som nystartade Sifo började genomföra och publicera regelbundna opinionsmätningar av partisympatier (Elektronisk källa – 1). Sedan dess uppkomst har man kunnat skönja ett ökat användande av opinionsmätningar, i alla fall från partiernas sida. Omnämningar och antal referat av opinionsmätningar i riksdagen har ökat kraftigt sedan 1990-talet och de flesta riksdagspartier använder sig själva av egna opinionsmätningar i före och efter valen för att planera och analysera (Holmberg i Peterson 2007 – 146-151)

2.7. Partiledarbyten

Före 1960-talet var normen att partiledaren satt så länge denne önskade. Det fanns i regel inga formella regler för hur man tillsatte nya partiledare och i än mindre utsträckning formella regler för hur man gjorde sig av med en sittande (Cross & Blais 2012 – 100-101). De fall där partiledare sitter flera årtionden för att sedan själv välja att kliva av har blivit ovanligare med åren och partiledare sitter generellt kortare på sin post idag än vad de gjorde förr. William P. Cross och André Blais visar i sin studie av Irland, Storbritannien, Kanada, Nya Zeeland och Australien att snittpartiledaren i dessa länder satt på sin post mer än två år längre mellan 1965-1985 jämför med partiledare efter 1985. Enligt intervjuade partimedlemmar från dessa länder är utvecklingen mot partiledares allt kortare ämbetsperioder ett resultat av ökad uppmärksamhet på partiledaren. Både väljare och media lyfter i ökad utsträckning fram partiledaren som en nyckelfigur för valresultatet (Cross & Blair 2012 – 93-94).

Cross & Blair har också undersökt varför sittande partiledare lämnar sitt uppdrag. De har undersökt 110 partiledare i Nya Zeeland, Australien, Storbritannien, Irland och Kanada som alla lämnat sitt ämbete och de finner framförallt tre kategorier av avslutade ämbeten: De som avgår självmant, de som sparkas formellt och de fall där partiledare eller partiet dör. De självmant avgående är den största gruppen, men denna grupp ska, enligt författarna, delas in i två: De som avgår självmant frivilligt och de som avgår under press. När en partiledare avgår självmant frivilligt är fallet ofta att en partiledare, efter en lång tid på ämbetet avgår, trots att stödet inom partiet ofta är starkt. Avgår partiledaren under press handlar det ofta istället om att krafter inom partiet vill få bort partiledaren och avgången är ofta ett sätt för partiledaren att undvika att få sparken formellt (Cross & Blair 2012 – 97. Hela 54 % av de partiledare som lämnade sitt uppdrag ingick i kategorin ”de som avgår under press”. Slår man ihop kategorierna ”de som avgår under press” och ”de som sparkas formellt”, uppgår siffran till 69 % procent. Vid en jämförelse med de 23 % som avgår helt frivilligt framstår det som mycket vanligare att partiledare tvingas bort ifrån sitt ämbete än att slutar av egen vilja (Cross & Blair 2012 - 96-97)

Vidare visar Cross & Blais (2012) att partiledare som är i regeringsställning i högre utsträckning än partiledare i opposition avgår av egen vilja. Det är alltså vanligare att partiledare i opposition, på ett eller annat sätt, tvingas bort ifrån sina partier än vad som är fallet med partiledare i regeringsställning (Cross & Blais 2012 – 99). Det finns flera anledningar till att så är fallet. För det första har partiledare för regeringspartier i regel ett bra

valresultat i ryggen; de har vunnit valet. Så länge en partiledare leder ett parti som det går bra för lär han således också förbli populär och därmed sitta säker på sin post. Dessutom sitter regeringschefen på sin post med ett mer omfattande mandat än oppositionsledaren.

Regeringschefen kan hävdas ha valts av väljarna att leda landet. Det är därför svårare för krafter inom partiet att sätta sig över detta mandat och kräva en annan på posten, då den nya regeringschefen i så fall skulle kunna hävdas sakna legitimitet, än vad som är fallet för partier i opposition (Cross & Blais 2012 – 99).

3. Metod

Studien innehåller tre delar. Den första delen handlar om att jämföra snittlängden på svenska partiledare över tid, den andra delen handlar om att jämföra responsiviteten gentemot valförluster över tid och den tredje delen handlar om att jämföra responsiviteten gentemot negativ opinion över tid. Alla tre delar använder alltså tiden som jämförelsepunkt. Att utnyttja tiden som jämförelsepunkt ger en många fördelar forskare som arbetar med kvantativa undersökningar. För det första är det ett vanligt sätt att komma runt problem med nivåskattningar (Esaiasson mfl. 2012 – 146). Det finns inget facit som berättar var gränserna går för hur lång en partiledares ämbetsperiod ska vara för att klassificeras som ”lång” eller ”kort”. Men om man kan säga något om hur längden på ämbetsperioden är i förhållande till ämbetsperioder före och efter, så vet man något om partiledarämbetets utveckling över tid. Detsamma gäller för de två undersökningarna gällande responsivitet gentemot valresultat respektive negativ opinion. Avsaknaden av facit för var gränserna går gör att studien inte kommer att kunna säga något om huruvida svenska partier är responsiva eller ej. Däremot säger den något om hur responsiviteten har utvecklats över tid. För det andra är kravet på validitet inte lika högt ställda då man använder tiden som jämförelsepunkt. Om ambitionen hade varit absoluta nivåskattningar snarare än ”utveckling över tid”, hade kravet på att undersökningens operationella indikatorer stämmer mycket väl överens med de teoretiska begreppen. Med tiden som jämförelsepunkt lättar detta krav något (Esaiasson mfl. 2012 – 147). För att relatera detta till undersökningen så hade kravet på att varje partiledarbyte efter ett dåligt val verkligen var ett resultat av att partiet var responsiva gentemot valresultat. Självklart måste det inte vara så. Partiledaren kan ha avgått självmant på grund av dålig hälsa. Men om undersökningen görs över en längre tidsperiod är sannolikheten att partiledare avgick på grund av dålig hälsa ungefär lika hög över alla tidsperioder och om man kan hitta en substantiell förändring i de operationella indikatorerna (dvs att partiledare avgår i efter dåliga valresultat) så är sannolikheten stor att detta också motsvarar en förändring av fenomenet. Med andra ord kan man dra slutsatsen att om partierna i substantiellt högre utsträckning byter partiledare efter valförlust så har partiernas responsivitet gentemot valförluster också ökat. Detta utan att varje enskilt fall av partiledarbyte efter valförlust nödvändigtvis är ett tecken på responsivitet.

3.1. Tidsavgränsningar

Då tiden är den centrala jämförelsepunkten i undersökningen är det viktigt att tidsperioderna väljs ut med omsorg. Ambitionen är att jämföra tre tidsperioder, som är någorlunda lika långa och som alla innehåller något som skulle motivera varför just den tidsperioden är intressant att undersöka i förhållande till de andra. En annan ambition i valet av tidsperioder har varit att ungefär samma tidsperioder, med endat några små justeringar, har använts för varje del av undersökningen för att lättare kunna ställa undersökningarna mot varandra och dra slutsatser om tidsperioderna. Tidsperioderna som används som jämförelsepunkter för undersökningarna om partiledarnas ämbetsperioder och partiernas responsivitet gentemot valförluster är:

- Tidsperiod 1, 1945-1967
- Tidsperiod 2, 1968-1990
- Tidsperiod 3, 1991-2012

Tidsperiod 1 kan kännetecknas av ”politisk stiljete”, i alla fall om man avser de faktorer som kan sägas vara relevanta för den här studien. En snabb blick i historiken vittnar om att partiledarna satt mycket länge och att det sällan byttes partiledare. Samma parti, Socialdemokraterna, satt vid makten under hela tidsperioden och Tage Erlander byttes under samma tid aldrig ut på statsministerposten.

Tidsperiod 2 präglades av mer ruljans på maktpositionerna, både vad gäller statsministerposten och andra partiledarposter. Dessutom är det av stor relevans för den här studien att opinionsmätningar började publiceras regelbundet av Sifo 1967. Under denna tidsperiod kom också politik att bevakas på ett annat sätt då TV-mediet blev allt vanligare i de svenska hemmen.

Tidsperiod 3 är av stort intresse för studien framförallt eftersom det gamla fempartisystemet slutade att existera. Den gamla ordningen, där Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Centerpartiet, Folkpartiet och Moderaterna, satt ensamma i Riksdagen var förbi och under 1990-talet och framåt vände Sverige sig vid att ha fler än fem partier i Riksdagen. Det var ett nytt kapitel i svensk politik.

För undersökningen om responsivitet gentemot negativ opinion används bara de två senare och dessutom har tidsperioderna modifierats något:

- Tidsperiod 1, 1967-1991

- Tidsperiod 2. 1968-2012

Anledningarna till att det bara är två tidsperioder i den tredje undersökningen är för att regelbundna opinionsmätningar började publiceras först 1967. Utifrån detta faktum var ambitionen att tidsperioderna skulle vara så lika som möjligt för samtliga undersökningar. Vidare så dras gränsen i den sista undersökningen vid 1991 istället för 1990, vilket är fallet i de två första undersökningarna. Anledningen till detta är att ambitionen för alla undersökningar är att valet 1991 ska räknas som startskottet för den sista tidsperioden. Eftersom de två första undersökningarna utgår ifrån valet (i september) och den tredje utgår ifrån opinionsläge i januari månad (se ”Genomförande-delen nedan), krävdes en liten modifiering av tidsperioden för att valet 1991 skulle räknas in där det hörde hemma.

3.2. Genomförande och kriterier för slutsatsdragning

Frågeställning 1 - Hur har ämbetsperiodens längd utvecklats för svenska partiledare över tid?

Ett antal kriterier ska vara uppfyllda för att en partiledare ska räknas med i undersökning:

- Partiledaren ska ha tjänat majoriteten av sin tid som partiledare mellan 1945-2012. Detta innebär att Per Albin Hansson (S), Axel Pehrsson (C), Fritiof Domö (M) och Sven Linderot (V), alla verksamma majoriteten av sin ämbetsperiod före 1945, räknas bort ifrån Tidsperiod 1.
- Partiledaren ska ha varit partiledare för ett parti som sitter i Sveriges Riksdag. Skulle en partiledare leda ett parti både då partiet sitter i Riksdagen och då de inte gör det, räknas endast tiden då de satt i Riksdagen.
- Partiledare som fortfarande sitter på sin post i skrivande stund räknas bort från undersökningen. Rimligen sitter dessa partiledare kvar även efter undersökningen och att kapa av deras ämbetsperioder innan de är slut skulle ge ett skevt resultat för Tidsperiod 3.

Samtliga partiledare som klarar av ovanstående kriterier är med i undersökningen och utgör dess analysenheter. Deras ämbetsperioder skrivs ut i antal månader och utgör variabelvärderna. Snittlängden i antal månader räknas sedan ut för varje tidsperiod och tidsperioderna jämförs med varandra. Kriterierna för slutsatsdragning är okomplicerade: Ju fler månader på posten desto längre ämbetsperiod.

Del 2 - Hur har svenska riksdagspartiers responsivitet gentemot valförlust utvecklats över tid?

Analysenheterna i den andra undersökningen är mandatperioden efter val för varje parti. Varje valresultat klassificeras sedan som ”valförlust” eller ”icke-valförlust”. För att klassificeras som ”valförlust”, krävs att partiet har gjort ett sämre valresultat vid föregående val. Oförändrat eller förbättrat valresultat klassificeras som ”icke-valförlust”. Nästa steg är att undersöka huruvida valresultatet ledde till ett partiledarbyte innan nästkommande val eller inte. Det finns alltså fyra typer av möjliga utfall för varje analysenhet:

- Icke-valförlust – ej byte
- Icke-valförlust – byte
- Valförlust – ej byte
- Valförlust – byte.

För varje tidsperiod räknas sedan andelen ”valförlust – byte” i förhållande till totala antalet valförluster ut. Hög andel ”valförlust – byte”, i förhållande till totala antalet valförluster tyder på en hög benägenhet att byta partiledare efter förlustval. För att kunna uttala sig om en utveckling av responsivitet gentemot valförluster räcker dock inte ovanstående undersökning. En eventuell ökning av andelen ”valförlust – byte” i förhållande till totala antalet valförluster skulle kunna bero på att fler partiledarbyten skett, oavsett valresultat, och inte att just responsiviteten gentemot just valförluster har ökat. Undersökningen måste därför kompletteras med att räkna ut andelen ”icke-valförlust – byte” av totala antalet icke-valförluster. Om andelen ”valförlust – byte” av totala antalet valförluster, är högre än andelen ”icke valförlust – byte” av totala andelen ”icke-valförluster”, så tyder det på att valförluster har effekt på partiledarbyten. Ju högre effekt valförluster har på partiledarbyten desto mer responsiva räknas partierna vara gentemot valförlust. Samma uträkning görs för varje tidsperiod och resultaten jämförs med varandra för att beskriva utvecklingen över tid.

Del 3 - Hur har svenska riksdagspartiers responsivitet gentemot negativ opinion utvecklats över tid?

Responsiviteten gentemot negativ opinion mäts på nästan exakt samma vis som responsivitet gentemot valförlust. Istället för att utgå ifrån valresultatet används dock opinionsläget analysenheter. Varje opinionsmätning från januari mellan 1967-2012 har lästs av och utgör analysenheterna. Opinionsläget har klassificerats som ”negativ opinion” eller ”icke-negativ-

opinion”. För att klassificeras som ”negativ opinion” krävs att opinionsläget är en minskning med minst 10% sedan föregående valresultat. Alla opinionslägen som är bättre än detta räknas som ”icke-negativ-opinion”. Ett antal ”negativ opinion” har räknats bort ifrån undersökningen då efterföljer ett partiledarbyte. Syftet med undersökningen är att mäta partiernas responsivitet, och då just bytt partiledare minskar sannolikheten rimligen för att de ska byta igen snart därefter. Därför har ”Negativ opinion”-tillfällen efter partiledarbyte räknats bort fram till nästkommande val. Efter klassificeringen av opinionsläge blir nästa steg att undersöka huruvida opinionsläget i januari ledde till partiledarbyte eller inte det kommande året eller inte. Precis som för undersökningen av responsivitet gentemot valförluster finns det alltså fyra möjliga utfall för varje analysenhet:

- Icke-negativ opinion – ej byte
- Icke-negativ opinion - byte
- Negativ opinion – ej byte
- Negativ opinion - byte

Kriterierna för slutsatsdragning sedan desamma som för undersökningen av partiernas responsivitet gentemot valförlust: Om andelen ”Negativ opinion – byte” i förhållande till totala antalet negativ opinion är högre än andelen ”Icke-negativ opinion – byte” i förhållande till totala antalet icke-negativ opinion så finns det en effekt av negativ opinion på partiledarbyte. Ju större skillnad mellan de två desto mer responsiva är partierna gentemot negativ opinion.

3.3. Data

Den form av data som behövs för undersökningarna är vad man skulle kunna kalla för ”hård data”, eller data som inte behöver speciellt mycket tolkning. Gällande den första undersökningen om partiledarnas ämbetsperioder behöver man bara ta reda på exakt när varje partiledare i undersökningen började samt slutade sitt ämbete som partiledare. För partiledaravgångar, samt tillsättningar som skett på senare år finns dessa datum lättillgängliga på alla de stora nyhetssidorna på internet. För avgångar längre tillbaka i tiden finns motsvarande datum, nästan lika lättillgängliga i uppslagsverk som När Var Hur? samt Svenska Dagbladets Årsböcker.

För den andra undersökningen behövs alla partiers valresultat sedan 1944. Dessa finns lätt att tillgå på Statistiska Centralbyråns hemsida www.scb.se. Utöver detta behövs också här

information om exakt datum då partiledare avgick. Informationen som användes till den första undersökningen kan således återanvändas här.

För den tredje undersökningen behövs opinionsmätningar. För att få tillgång till regelbundna opinionsmätningar så långt tillbaka i tiden som möjligt har Sifo/TNS kontaktats och samtliga opinionsmätningar som gjorts för partisympatier av Sifo mellan 1967-2012, en varje månad, har skickats via mejl. Återigen behövs också informationen om datum för partiledaravgångar att återanvändas.

4. Resultat

4.1. Hur har längden på ämbetsperioderna för svenska partiledare utvecklats över tid?

Först och främst ett klagörande: Flera partiledare är verksamma under fler än en tidsperiod. Vid dessa fall räknas partiledaren in i den tidsperiod, där han eller hon var verksam under längst tid. Se ”Genomförande och kriterier för slutsatsdragning”-delen i metodavsnittet för vidare information om vilka partiledare som räknas in i vilken tidsperiod.

Tidsperiod 1, 1945 – 1967

Under Tidsperiod 1 satt partiledare i snitt 173 månader på sin post, vilket motsvarar över 14 år. Längst av alla satt Socialdemokraternas Tage Erlander som satt i 275 månader, nästan 23 år, och som dessutom var statsminister under hela ämbetsperioden. Han var dock inte den enda som satt länge på sin post. Bertil Ohlin från Folkpartiet satt 271 månader och Gunnar Hedlund, Centerpartiet, var verksam i 259 månader. Kortast ämbetsperiod hade Moderaternas (dåvarande Högerpartiet) Gunnar Heckscher, som ändå satt i nästan fyra år.

Partiledare	Ämbetsperiod	Antal månader
Bertil Ohlin, Fp	September 44–April 67	271
Tage Erlander, S	Oktober 46–September 69	275
Jarl Hjalmarsson, M	Januari 50–Augusti 61	139
Gunnar Hedlund, C	Juni 49–Januari 71	259
Hilding Hagberg, V	April 51–Januari 64	153
Gunnar Heckscher, M	Augusti 61–Juni 65	46
Yngve Holmberg, M	Juni 65–November 70	65

Snittlängd på ämbetsperiod: 173 månader

Tidsperiod 2, 1968 – 1990

I Tidsperiod 2 kortades snittlängden på ämbetsperioderna ner dramatiskt. Från 173 månader i snitt under Tidsperiod 1, sjönk snittlängden till 96 månader under Tidsperiod 2. Den mest långlivade var Vänsterpartiets Lars Werner som satt 208 månader eller drygt sju år.

Snittlängden dras kraftigt ned under de två sista åren i Tidsperioden på grund av Miljöpartiets två dåvarande språkrör, Anders Nordin och Fiona Björling som båda avgick samtidigt, efter bara 15 månaders tid som språkrör. Extra stort utslag blir det på snittlängden då de dessutom är två stycken som avgår efter så kort tid. Slår man ihop de båda språkrören och räknar som

”ett ledarskap” så skulle Tidsperiod 2 öka sin snittlängd med 6 månader, till en snittlängd på 102 månader. Ett annat gränsfall är Ingvar Carlsson som hamnade nästan precis mellan Tidsperiod 2 och Tidsperiod 3. Carlsson var verksam i fyra år och tio månader i Tidsperiod 1 och fyra år och åtta månader i Tidsperiod 2. Ingvar Carlsson inkluderande eller exkluderande gör dock endast en månads skillnad för resultatet i Tidsperiod 2, som utan Carlsson hade haft en snittlängd på 95, istället för 96 månader. Man kan alltså skönja klart kortare ämbetsperioder under Tidsperiod 2 än under Tidsperiod 1, både vad gäller snittlängden och i de enskilda fallen. Snittlängden minskade från över 14 år till under 8 år och ingen från Tidsperiod 2 satt i mer än 20 år, jämfört med tre stycken, Bertil Ohlin, Gunnar Hedlund och Tage Erlander, från Tidsperiod 1.

Partiledare	Ämbetsperiod	Antal månader
Carl-Hendrik Hermansson, V	Januari 65–Mars 1975	122
Sven Weden, Fp	Juni 67–September 69	27
Gunnar Helén, Fp	September 69–Augusti 75	71
Olof Palme, S	Oktober 69–Februari 86	196
Gösta Boman, M	November 70–September 81	130
Thorbjörn Fälldin, C	Juni 71–December 85	174
Lars Werner, V	Mars 75–Juli 92	208
Per Ahlmark, Fp	November 75–Januari 78	27
Ola Ullsten, Fp	Mars 78–Juli 83	65
Ulf Adelsohn, M	September 81–Juni 86	57
Bengt Westerberg, Fp	September 83–September 94	132
Ingvar Carlsson, S	Februari 86 – Augusti 95	115
Anders Nordin, Mp	Oktober 88–Januari 90	15
Fiona Björling, Mp	Oktober 88–Januari 90	15

Snittlängd på ämbetsperiod: 96 månader

Tidsperiod 3, 1991 - 2012

Utvecklingen mot kortare ämbetsperioder fortsatte under Tidsperiod 3. Snittlängden på ämbetsperioder för partiledare sjönk ytterligare ungefär ett år från Tidsperiod 2, till en snittlängd på 82 månader. Den längsta ämbetsperioden i Tidsperiod 3, Carl Bildts för Moderaterna, var på 156 månader, eller 13 år, vilket inte ens hade kommit upp i snittlängden för ämbetsperioder under Tidsperiod 1. Håkan Juholt satt klart kortast tid på sin post med sina 10 månader, men på grund av flera andra korta ämbetsperioder i Tidsperiod 3 (Matz Hammarström 19 månader, Maria Leissner 23 månader etc.) drar han inte ned snittet dramatiskt. Snittet utan Håkan Juholt hade hamnat på 86 månader, klart lägre än någon annan tidsperiod.

Partiledare	Ämbetsperiod	Antal månader
Olof Johansson, C	Febriari 87–April 98	134
Carl Bildt, M	Augusti 86–Augusti 99	156
Alf Svensson, Kd	September 91–April 04	151
Birger Schlaug, Mp	September 94–November 99	60
Marianne Samuelsson, Mp	September94 –Mars 99	54
Gudrun Schyman, V	Januari 93–Januari 03	120
Maria Leissner, Fp	Februari 95–Januari 97	23
Göran Persson, S	Mars 96–September 06	126
Lars Leijonborg, Fp	Mars 97–April 07	121
Lennart Dahleus, C	Juni 98–Januari 01	27
Bo Lundgren, M	September 99–April 03	43
Lotta Nilsson Hedström, Mp	Maj 99–Januari 02	32
Matz Hammarström, Mp	Juni 00–Januari 02	19
Maria Wetterstrand, Mp	Maj 02–Maj 11	108
Peter Eriksson, Mp	Maj 02–Maj 11	108
Maud Olofsson, C	Mars 01–Juni 11	123
Lars Ohly, V	Februari 04–Augusti 11	90
Mona Sahlin, S	Mars 07–November 10	46
Håkan Juholt, S	Mars 11–Januari 12	10

Snittlängd av ämbetsperiod: 83 månader

Sammanfattningsvis står det klart och tydligt att det finns en nedåtgående trend i hur länge svenska riksdagspartiers partiledare sitter på sin post. Trenden går stadigt nedåt men den mest dramatiska förändringen skedde under tidsperioden 1968-1990, då snittlängden på ämbetsperioder nästan halverades från 173 månader till 96 månader. Utvecklingen fortsatte i något minskat takt från 1991 fram tills idag då vi de 21 senaste åren har haft en snittlängd på 82 månader.

4.1.2. Internationell jämförelse

”I Politics at the Centre” har William P. Cross och André Blais gjort en liknande undersökning av partiledares ämbetsperioder i Nya Zeeland, Kanada, Storbritannien, Irland och Australien (Cross & Blais 2012 – 94). För att en jämförelse ska bli rättvis måste emellertid kategorierna för den svenska undersökningen modifieras något. Cross & Blais undersökning sträcker sig från 1965-2008 och inkluderar samtliga partiledare som har lämnat partiledarposten under denna tid. Med andra ord räknade de in motsvarande ”Per Albin Hansson-fall”, som satt majoriteten av ämbetsperioden utanför undersökningsperioden.

Vid en omräkning av de svenska fallen, så att alla partiledare som lämnat sin post mellan 1965-2008 räknas in i en kategori, visar det sig att svenska partiledare har suttit i snitt 104 månader på sin post. I jämförelse med länderna i Cross & Blais undersökning framstår Sveriges partiledare som ytterst långvariga. Motsvarande siffra för deras fem undersökta länder sammanräknade är 80 månader. Med andra ord satt svenska partiledare i snitt 24 månader, eller två år, längre än partiledare från de fem länderna Australien, Storbritannien, Kanada, Irland och Nya Zeeland under tidsperioden 1965-2008. Närmast Sveriges snittlängd på partiledarposten kom Irland, vars partiledare satt i snitt 93 månader.

Också utvecklingen över tid undersöktes av Cross & Blais. Snittlängden på ämbetsperioderna för de fem länderna i tidsperioden 1965-1985 blev 96 månader. Under den andra tidsperioden, mellan 1986-2008 var motsvarande siffra 70 månader. Tabell 4.1.2 är kopierad från Cross & Blais undersökning, förutom att Sveriges resultat också är inräknade. Tabellen understryker att svenska partiledare generellt sitter längre på sin post än de från Cross & Blais undersökning. De generellt kortare ämbetsperioderna i Sverige jämfört med de engelskspråkiga länderna gäller för båda de undersökta tidsperioderna. Vad gäller utvecklingen över tid, från tidsperioden 1965-1985 till tidsperioden 1986-2008, följer Sverige dock Cross & Blais länderexempel ganska nära. Den procentuella minskningen mellan de två tidsperioderna var i Cross & Blais undersökning 27%, jämfört med Sveriges procentuella nedgång med 30%. Utvecklingen mot kortare ämbetsperioder är alltså marginellt större i Sverige än i de övriga länderna i undersökningen sammanräknade. *Tabell 4.1.2 visar antalet månader partiledare satt i snitt för varje land. Siffran inom parentes är antalet partiledare.*

Land	1965-85	1986-2008
Irland:	105 (7)	87 (13)
Storbritannien:	80 (8)	79 (12)
Kanada:	115 (7)	76 (14)
Nya Zeeland	95 (6)	59 (11)
Australien:	90 (12)	53 (16)
Totalt:	96 (40)	70 (66)
Sverige:	128 (12)	90 (20)

4.2. Hur har svenska riksdagspartiers responsivitet gentemot valförluster utvecklats över tid?

Tabell 4.2 visar att andelen valförluster som leder till partiledarbyte har ökat över åren. I Tidsperiod 1, mellan 1945-1967, resulterade 6 av totalt 21 valförluster i ett partiledarbyte. Alltså byttes partiledaren ut vid 30% av partiernas samlade antal förlustval. Motsvarande siffra ökade i Tidsperiod 2, mellan 1968-1990, till 33% då 7 av de totalt 21 valförlusterna ledde till partiledarbyte. Det är alltså en svag ökning på 3 procentenheter mellan Tidsperiod 1 och Tidsperiod 2. Under Tidsperiod 3 visar undersökningen mer markant ökning av andel förlustval som leder till partiledarbyte. Av de 23 valförluster som skedde mellan 1991 och 2012 ledde 13 stycken, eller 57%, till partiledarbyte att jämföra med Tidperiod 1s 30 % och Tidperiod 2s 33 %. Det är dock bara ökningen från Tidsperiod 1 till Tidsperiod 3 som klarar ett signifikantest med 90 % säkerhetsnivå. Ökningen från Tidsperiod 2 till Tidsperiod 3 är statistiskt signifikant endast med 80 % säkerhetsnivå.

Tabell 4.2

	Antal valförluster:	Antal valförluster som ledde till partiledarbyte:	Andel valförluster som ledde till byte:
Tidsperiod 1 1945-1967	20	6	6 av 20=30%
Tidsperiod 2 1968-1990	21	7	7 av 21=33%
Tidsperiod 3 1991-2012	23	13	13 av 23=57%

Det räcker dock inte att konstatera att en ökning av ”andel valförluster som ledde till byten” har skett för att kunna uttala sig om responsivitet gentemot valförlust. Skulle ökningen överskuggas av en ännu större ökning av ”andel icke-valförluster som ledde till byten”, så skulle ökningen snarare bero på en generell trend av fler partiledarbyten än på en ökad responsivitet gentemot valförluster (se Genomförande och kriterier för slutsatsdragning-delen i Metodavsnittet). Tabell 4.2.1 visar att partiernas benägenhet att byta partiledare efter icke-valförlust. I Tidsperiod 1 ledde 7% av icke-valförlusterna till ett partiledarbyte, vilket motsvarar ett av de 15 tillfällena som partier hade vinst- eller oförändrat valresultat.

Motsvarande siffra steg markant upp till 30 % i Tidsperiod 2, för att sedan falla något till 20 % under Tidsperiod 3.

Tabell 4.2.1

	Antal icke-valförluster	Antal icke-valförluster som ledde till partiledarbyte	Andel icke-valförluster som ledde till partiledarbyte
Tidsperiod 1 1945-1967	15	1	7%
Tidsperiod 2 1968-1990	20	6	30%
Tidsperiod 3 1991-2012	20	4	20%

I Tabell 4.2.2 knyts resultaten från Tabell 4.2, som visar partiernas benägenhet att byta partiledare efter valförluster, an till resultaten från Tabell 4.2.1, som visar partiernas benägenhet att byta partiledare efter icke-valförlust. Detta för att kontrollera för om effekten av partiernas benägenhet att byta partiledare efter valförluster finns kvar, när man kontrollerar för partiernas benägenhet att byta partiledare efter icke-valförlust. Genom att ta ”andelen valförluster som ledde till byte” subtraherat med ”andelen icke-valförluster som ledde till byte” får man ”effekten av valförlust för partiledarbyte”. Tabell 4.2.3 visar att effekten av valresultat under Tidsperiod 1 var 23 %. Motsvarande siffra för Tidsperiod 2 var 3 %, då effekten av valresultat alltså nästan försvann helt. Under Tidsperiod 3 ökade värdet av ”effekt av valresultat på partiledarbyte kraftigt igen och uppgick till 37 %.

För att återknyta till frågeställningen ”hur har svenska riksdagspartiers responsivitet gentemot valförluster utvecklats över tid?”, kan man konstatera att utvecklingen har gått upp och ner. För samtliga tidsperioder undersökta finns det en positiv effekt av valresultat för partiledarbyte, även om effekten under Tidsperiod 2 är mycket svag. Partierna har alltså under hela undersökningsperioden varit mer benägna att byta partiledare efter valförlust än efter icke-valförlust. Vad gäller utvecklingen av responsivitet över tid så kan man konstatera att responsiviteten gick ner kraftigt under tidsperioden 1968-1991, då partier ungefär lika

benägna att byta partiledare oavsett valresultat. Efter denna tidsperiod av låg responsivitet har repsonsiviteten gentemot valförluster ökat kraftigt från 1991 fram till 2012.

Tabell 4.2.2

	Andel valförluster som ledde till byte:	Andel icke-valförluster som lett till byte:	Effekt av valförlust för partiledarebyte:
Tidsperiod 1 1945-1967	30%	7%	23%
Tidsperiod 2 1968-1990	33%	30%	3%
Tidsperiod 3 1991-2012	57%	20%	37%

4.3. Hur har svenska riksdagspartiers responsivitet gentemot negativ opinion utvecklats över tid?

I Tidsperiod 1 skedde det vid 36 tillfällen att partier hade ett ”negativt opinion” i januari månad. Fem av dessa tillfällen ledde till ett partiledarbyte under följande år. Med andra ord var ”andelen negativ opinion som ledde till byte 14 %”. Under Tidsperiod 2 ökade motsvarande siffra till 20 % då 8 av totalt 40 tillfällen av ”negativ opinion” ledde till partiledarbyte. Enligt undersökningen ökade alltså benägenheten att byta partiledare året efter negativ opinion i januari från 14 % till 20 % mellan de två tidsperioderna. Det ska dock sägas att ökningen inte är statistiskt signifikant efter signifikanstest.

Tabell 4.3

	Antal negativt opinion-läge:	Antal negativt opinion-läge som ledde till byte:	Andel negativt opinion-läge som ledde till byte:
Tidsperiod 1 1967-1991	36	5	5 av 36=14%
Tidsperiod 2 1992-2012	40	8	8 av 40=20%

Precis som vid undersökningen av responsivitet gentemot valresultat krävs att man kontrollerar att andelen ”icke-negativa opinionslägen som ledde till partiledarbyten” inte är större än ”andelen negativa opinionslägen”. Detta för att säkerställa att benägenheten att byta partiledare är en effekt av opinionsmätningarna. Tabell 4.3.1 visar att Tidsperiod 1 hade totalt 88 tillfällen av ”icke-negativ opinion” och att 9 av dessa tillfällen ledde till partiledarbyte. Andelen icke-negativ opinion som ledde till partiledarbyte var således 10 %. Tidsperiod 2 visade upp liknande andel icke-negativ opinion som ledde till partiledarbyte då 8 av 87, eller 9 % av icke-negativ opinion-tillfällena ledde till partiledarbyte.

Tabell 4.3

	Antal icke-negativt topinionläge:	Antal negativt opinionsläge som ledde till byte:	Andel icke-negativt opinion-läge som ledde till byte:
Tidsperiod 1 1967-1991	88	9	9 av 88=10%
Tidsperiod 2 1992-2012	87	8	8 av 87=9%

Så till den intressantaste tabellen som mäter utvecklingen av responsivitet gentemot opinionsmätningar. Tabell 4.3.2 visar att det fanns mycket liten effekt av opinionsmätningar under Tidsperiod 1, mellan 1967-1991. Effekten av negativ opinion för partiledarbyte blev

endast 4 % och partierna var således endast marginellt mer benägna att byta partiledare året efter dålig opinion i januari, som året efter icke-negativ opinion i januari.

Under Tidsperiod 2 ökade effekterna av negativ opinion för partiledarbyte något upp till 11 %. Partierna blev således något mer responsiva gentemot opinionsundersökningar efter 1991 än vad de var före.

Tabell 4.3.2

	Andel negativ opinion-lägen som ledde till byte:	Andel icke negativ opinion-lägen som ledde till byte:	Effekt av negativ opinion för partiledarbyte:
Tidsperiod 1 1967-1991	14%	10%	4 %
Tidsperiod 2 1992-2012	20%	9%	11%

5. Slutsatser

Det är tydligt att svenska partiledare sitter allt kortare på sin post och att bytena sker med allt tätare mellanrum. Den största förändringen skedde under 70- och 80-talet. De partiledare som verkade majoriteten av sin ämbetsperiod under dessa årtionden satt på sin post väsentligt kortare tid än sina föregångare på 40-, 50- och 60-talet. Under 90-talet och fram till idag har ämbetsperioderna kortats ner ytterligare, om än inte i samma takt som tidigare var fallet.

Fortfarande har Sverige, och har under hela undersökningsperioden haft, långa ämbetsperioder bland partiledare vid en internationell jämförelse med Kanada, Storbritannien, Nya Zeeland, Australien och Irland.

Responsiviteten gentemot valförluster har gått upp och ned för svenska partier sedan 1945. Mellan 1968-1990 var effekten av valförlust på partiledarbyte mycket låg. Detta var alltså under en period där partierna bytte partiledare i extremt hög utsträckning jämfört med föregående decennier, men de allt fler partiledarbytena verkade ske oavsett valresultat och var alltså inte ett tecken på responsivitet gentemot valresultat. Från 1991 och framåt ökade såväl antalet partiledarbyten som responsiviteten gentemot valförluster. Med andra ord byttes allt fler partiledare ut och en allt större andel av dessa byttes ut efter dåligt valresultat.

Även responsiviteten gentemot negativ opinion har ökat något sedan de infördes 1967. Återigen verkar det som att partierna under 70- och 80-talet bytte partiledare på andra grunder än partiets popularitet. Det gällde för valresultat och det gäller för opinionsmätningar. Efter 1991 blev dock partierna även i detta avseende mer responsiva, även om effekterna är relativt små. Sammanfattningsvis verkar kurvorna för responsivitet gentemot valförluster och responsivitet gentemot negativ opinion följas åt genom åren med en högre responsivitet de tjugo senaste åren än vad som var fallet för 70-och 80-talet.

6. Referenser

6.1 Böcker

1. Essaiasson, Peter. Gilljam, Michael, Oscarsson, Henrik. Wängnerud, Lena. (2007) *Metodpraktikan*
2. Dalton, Russel J. Klinnemann, Hans-Dieter. (2007) *The Oxford Handbook of Political Behavior*, New York, Oxford University Press
3. Poguntke, Thomas & Webb, Paul (2005), *The presidentialization of politics*, New York, Oxford University Press
4. Cross, William P & Blais, André (2012), *Politics at the Centre – The Selection and Removal of Party Leaders in the Anglo Parliamentary Democracies*, New York, Oxford University Press.
5. Aarts, Kees. Blais, André. Schmitt, Hermann. (2011) *Political Leaders and Democratic Elections*, New York, Oxford University Press
6. Karvonen, Lauri (2010), *The Personalisation of Politics - A Study of Parliamentary Democracies*. Colchester, ECPR Press.
7. Panebianco, Angelo (1988) *Political Parties: Organization and Power*.
8. Mair, Peter & Katz, Richard S (1994) *How Parties Organize*, London, Sage

6.2 Artiklar

1. Harmel, Robert & Janda, Kenneth (1994) "An Integrated Theory on Party Goals and Party Change". *Journal of Theoretical Politics* 6(3)
2. Harmel, Robert. Heo, Uko. Tan, Alexander. Janda, Kenneth. "Performance, Leadership, Factions and Party Change: An Empirical Analysis". *West European Politics* 18(1)

6.3 Rapporter

1. Peterson, Olof (red) (2008) *Demokratirådets rapport 2008 – Medierna: Folkets röst?*. Stockholm. SNS Förlag

6.4 Elektroniska resurser

1. Valstatistik sedan 1910 på Statistiska Centralbyråns hemsida:

http://www.scb.se/Pages/TableAndChart____32065.aspx

Hämtad: 2012-05-28

2. Information om väljarbarometern från Sifo/TNS hemsida:

<http://www.tns-sifo.se/var-expertis/opinionsundersokningar/valjarbarometern/>

Appendix

Matrisen nedan visar opinionsläget i januari varje år från 1967, samt uppgång/nedgång från föregående val. Röd färg indikerar substantiell minskning med 10% sedan föregående val.

År	V	S	Mp	Fp	C	M	Kd	Sd
1967	5,5 +0,3	42,0 -5,3		20,0 +3,0 Byte	15,0 +1,8	16,0 +2,3	-	-
1968	6,0 +0,8	42,5 -4,8		18,5 +1,5	15,0 +1,8	17,0 +1,3	-	-
1969	3,0 -0,2	51,5 +1,4 Byte		13,0 -1,3 Byte	18,0 +2,3	14,0 +1,1	-	-
1970	3,0 -0,2	50,0 -0,1		16,0 +3,0	19,5 +3,8	10,0 -2,9 Byte	-	-
1971	5,5 +0,7	43,5 -1,8		16,0 -0,2	23,5 +3,6 Byte	10,0 -1,5*	-	-
1972	5,5 +0,7	42,0 -3,2		14,0 -2,2	26,0 +6,1	10,0 -1,5*	-	-
1973	3,5 -1,3	43,0 -2,2		12,5 -3,7	28,0 +8,1	11,0 -0,5	-	-
1974	6,0 +0,7	40,5 -3,1		6,5 -2,9	29,0 +3,9	15,0 +0,7	-	-
1975	5,0 -0,3 Byte	45,0 +2,4		8,0 1,4 Byte	23,0 -2,1	16,0 +1,7	-	-
1976	3,5 -1,8	44,0 +0,4		11,0 +1,6	21,0 -4,1	17,5 +3,2	-	-
1977	4,5 -0,3	44,5 +1,8		10,5 -0,6	22,5 -1,6	16,5 +0,9	-	-
1978	4,0 -0,8	48,0 +5,3		9,0 -2,1	20,0 -4,1	17,0 +1,4	-	-
1979	4,0 -0,8	46,5 +3,8		16,0 +4,9	16,0 -8,1	16,0 +0,4	-	-
1980	7,0 +1,4	43,5 +0,3		8,5 -2,1	16,0 -2,1	24,0 +3,7	-	-
1981	6,0 +0,4	50,5 +7,3		7,0 -3,6	12,0 -6,1	22,5 +2,2 Byte	-	-
1982	4,0 -1,6	46,5 +3,3		7,0 -3,6	11,0 -7,1	28,0 +4,4	-	-
1983	5,5 -0,1	45,5 -0,1		4,7 -1,2 Byte	12,5 -3,0	28,5 +4,9	-	-
1984	4,5 -1,1	42,5 -3,2		9,0 +3,1	12,0 -3,5	29,5 +5,9	-	-

1985	5,0 -0,6	40,5 -5,1		9,5 +3,6	9,0 -6,5 Byte	31,0 +7,4	-	-
1986	5,0 -0,4	42,5 -2,2 Byte		24,0 +9,8	7,5 -2,3*	18,0 -3,3 Byte	-	
1987	3,5 -1,9	44,9 +0,2		17,8 +3,6	8,6 Byte -1,2*	20,2 -1,1	-	-
1988	3,7 -1,7	44,2 -0,5		18,6 +4,4	9,9 +0,1	17,0 -4,3	-	-
1989	5,6 -0,2	44,3 +1,1	5,1 -0,4	11,5 -0,7	11,5 +0,2	19,1 +0,8	-	-
1990	6,9 +1,1	34,0 -9,2	6,0 +0,5 Byte x 2	13,1 +0,9	10,1 -1,2	25,5 +4,2	-	-
1991	6,5 +0,7	31,7 -11,4	3,6 -1,9	13,8 1,6	11,2 -0,1	23,8 +2,5		-
1992	3,2 -1,3	40,9 +3,2		8,2 -0,9	6,4 -2,1	24,4 +2,5	6,3 -0,8	-
1993	3,4 -1,1 Byte	50,4 +12,7		5,6 -3,5	6,1 -2,4	19,5 -2,4	4,6 -2,5	-
1994	3,9 -0,6*	49,8 +12,1		6,3 -2,8 Byte	6,9 1,6	20,6 -1,3	4,9 -2,2	-
1995	8,2 +2,0	42,9 -2,4 Byte	5,8 +0,8	5,8 -1,4*	7,6 -0,1	25,3 +2,9	3,1 -1,0	-
1996	12,2 +6,0	32,2 -13,1*	9,7 +4,7	4,9 -2,3*	6,3 -1,4	30,6 +8,4	3,4 -0,7	-
1997	14,4 +8,2	29,2* -16,1	7,9 2,9	5,5 -1,7* Byte	7,6 -0,1	29,1 +6,7	4,7 +0,6	-
1998	9,5 -2,5	36,9 -8,4*	6,0 +1,0	6,5 -0,7	5,7 -2,0 Byte	29,8 +7,4	4,2 +0,1	
1999	12,0 +0	36,0 -0,4	5,8 +1,3 Byte	3,8 -0,9	5,0 -0,1	24,8 +1,9 Byte	11,1 -0,7	-
2000	13,7 +3,7	32,3 -4,1	6,4 +1,9 Byte	5,0 +0,3	3,7 -1,4	25,7 +2,8	12,2 +0,4	-
2001	13,5 +3,5	34,9 -1,5	4,4 -0,1	4,8 +0,1	5,0 -0,1 Byte	24,7 +1,8	12,0 +0,2	-
2002	11,1 -0,9	42,4 +6,0	3,2 -1,3 Byte x	4,7 +0	5,2 +0,1	23,5 +0,6	9,1 -2,7	-

			2*					
2003	8,1 -0,3 Byte	39,8 -0,1	4,3 -0,3	14,8 +1,4	6,2 +-0	16,9 +1,6 Byte	7,7 -1,4 Byte	-
2004	9,5 +1,1	36,4 -3,5	5,4 +0,8	13,0 -0,4	6,0 -0,2	20,6 +5,6	7,0 -2,1*	-
2005	7,3 -1,1*	35,0 -4,9	5,7 +1,1	12,8 -0,6	6,6 +0,4	24,3 +9,0	5,3 -3,8*	-
2006	6,7 -1,7*	35,3 -4,6 Byte	4,1 -0,5	9,3 -4,1	6,9 +0,7	30,9 +15,6	4,8 -5,3*	-
2007	5,7 -0,1	41,4 +6,4	6,5 +1,3	5,3 -2,2 Byte	6,0 -1,9	26,0 -0,2	4,9 -1,7	-
2008	6,0 +0,2	43,1 +8,1	7,2 +2,0	7,4 -0,1	6,8 -1,1	20,4 -5,8	5,3 -1,3	-
2009	6,7 +0,9	37,7 +2,7	6,6 +2,4	6,7 -0,8*	5,9 -2,0	27,3 +1,1	4,4 -2,2	-
2010	5,5 -0,3	36,9 +1,9 Byte	9,4 Byte x 2 +4,2*	6,7 -0,8*	5,0 -2,9	25,8 -0,4	4,0 -2,6	-
2011	4,3 -1,3 byte	27,8 -2,9	10,3 +3,0	7,1 +0	4,7 -1,9 Byte	33,9 +3,3	4,4 -1,2	
2012	8,8 +3,3	24,6 -6,1 Byte*	11,8 +4,5	5,6 -1,5	4,5 -2,1*	32,9 2,3	4,2 -1,4	6,9 +1,2

Matrisen nedan visar valresultat i förhållande till föregående val sedan 1945.

		V	S	Mp	C	Fp	M	KD	NyD	Sd
1	1944-1948	Förlust Ej byte	Förlust 7,1 Byte	-	Vinst Ej byte	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	-	-	-
2	1948-1952	Förlust Byte	Förlust Ej byte	-	Förlust Byte	Vinst Ej byte	Förlust Byte	-	-	-
3	1952-1956	Förlust Ej byte	+0 Ej byte	-	Förlust Ej byte	Vinst Ej byte	Vinst Ej byte	-	-	-
4	1956-1958	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	-	Förlust Ej byte	Förlust Ej byte	Vinst Ej byte	-	-	-
5	1958-1960	Förlust ej byte	Vinst Ej byte	-	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	Vinst Ej byte	-	-	-
6	1960-1964	Vinst Byte	Vinst Ej byte	-	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	Förlust Ej byte	-	-	-
7	1964-1968	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	-	Förlust Ej byte	Förlust Byte	Förlust Byte	-	-	-
8	1968-1970	Förlust ej byte	Vinst Byte	-	Vinst Ej byte	Förlust Byte	Förlust Ej byte	-	-	-
9	1970-1973	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	-	Vinst Byte	Vinst Ej byte	Förlust Byte	-	-	-
10	1973-1976	Vinst Byte	Förlust Ej byte	-	Vinst Ej byte	Förlust Byte	Vinst Ej byte	-	-	-
11	1976-1979	Förlust Ej byte	Förlust Ej byte	-	Förlust Ej byte	Vinst byte	Vinst Ej byte	-	-	-
12	1979-1982	Vinst Ej byte	Vinst Ej byte	-	Förlust Ej byte	Förlust Ej byte	Vinst Byte	-	-	-
13	1982-1985	+0 Ej byte	Vinst Ej byte	-	Förlust Ej byte	Förlust Byte	Vinst Ej byte	-	-	-
14	1985-1988	Förlust Ej byte	Förlust Byte	-	Förlust Byte	Vinst Ej byte	Förlust Byte	-	-	-
15	1988-1991	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	Vinst Bytex2	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	Förlust Ej byte	-	-	-
16	1991-1994	Förlust Byte	Förlust Ej byte	-	Förlust Ej byte	Förlust Ej byte	Vinst Ej byte	Vinst Ej byte	Vinst Ej byte	-
17	1994-1998	Vinst Ej byte	Vinst Byte	Vinst Ej byte	Förlust Byte	Förlust Bytex2	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	-	-
18	1998-2002	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	Förlust Byte	Förlust Byte	Förlust Ej byte	Vinst Byte	Vinst Ej byte	-	-
19	2002-2006	Förlust Byte	Vinst Ej byte	Vinst Byte	Vinst Ej byte	Vinst Ej byte	Förlust Byte	Förlust Byte	-	-
20	2006-2010	Förlust Ej byte	Förlust Byte	Vinst Ej byte	Vinst Ej byte	Förlust Byte	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	-	-
21	2010-(2014)	Förlust Byte	Förlust Bytex2	Vinst Byte	Förlust Byte	Förlust Ej byte	Vinst Ej byte	Förlust Ej byte	-	Vinst Ej byte